

John Stuart Mill'in Düşüncesinde Özgürlük Sorunu

Uğur Köksal ODABAŞ (*)

Öz: J.S.Mill (1806-1873)'in özgürlük ile ilgili düşüncelerini daha ziyade onun 1859'da ilk baskısı yapılan *On Liberty* (Özgürlük Üstüne) adlı eserinde bulmaktayız. Özgürlük çeşitli alanlarda farklı görünümde karşımıza çıkar. Felsefi anlamda zorunluluk öğretisinin tam zıttı olarak bir irade özgürlüğünden bahsetmek mümkün olduğu gibi, bir toplumsal özgürlükten, bir bireysel özgürlük düşüncesinde de bahsetmek mümkündür. Bireysel özgürlük düşüncesine bağlı olarak karşımıza çıkan düşünce, ifade etme ve tartışma özgürlüğü hala çağımızın en temel sorunlardan biridir. Bu temel sorun birey ve birey özgürlüğü ile onun ayrılmaz parçaları üzerindeki devlet ve toplum baskılarının niteliğini ve sınırlarını belirlemek üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmanın konusu özgürlük üzerine yazılmış bir manifesto niteliğindeki eserin sahibi olan Mill'in düşüncesinde bireysel özgürlük ve görünümleriyle otorite arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. O, bir taraftan sivil veya toplumsal özgürlüğü ele alırken öte taraftan bireysel özgürlük üzerinde baskıcı ve sınırlayıcı bir yapı gösteren egemen gücün sınırlandırılmasının niteliği, bunun yolları ve gücün sınırlarının belirlenmesi üzerinde durmaktadır. Mill, bireysel özgürlüğün, bazı açmazlarına rağmen, yine de en iyi şekilde demokrasilerde gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Onun özgürlük anlayışının temelini oluşturan bir diğer anlayış da "Faydacılık" (Utilitarianizm) felsefesidir. Jeremy Bentham'ın faydacı anlayışına çok sert eleştiriler getirmesine, birçok temel anlayışta farklı düşünmesine rağmen, onu yine de faydacılık düşüncesini savunan bir filozof olarak görürüz. Özgürlüğü başlı başına bir amaç olarak görmekten ziyade, onu mutluluğu gerçekleştirmenin bir aracı olarak gören Mill'in yaklaşımının hedonist değil, eudaimonist olduğunu söyleyebiliriz. Özgürlüğün sınırlanmasında ilke olarak, başkasına zarar vermemek ve nefsi korumak yaklaşımlarını temele alan Mill için, ancak bu ilke veya ilkeler bireysel özgürlüğü sınırlamada meşrûyet taşıyabilirler, makul görülebilirler. Fakat bireyin doğrudan kendisi ile ilgili hususlarda bir kısıtlamaya gidilmesi ne kadar doğrudur? diye baktığımızda Mill'in duygu ve düşüncelerinin bulanık olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Bireysel Özgürlük, Demokrasi, Çoğunluk Baskısı, Faydacılık

The Problem of Freedom in John Stuart Mill's Thought

Abstract: We find J. S. Mill's ideas on freedom especially in his *On Liberty*, firstly published in 1859. Freedom appears in different fields in different forms. As it is possible to talk about a freedom of individual will in philosophy as opposed to obligation doctrine, it is also possible to mention social and individual freedom. Freedom of thought, freedom of expression and freedom of discussion are still among the most important problems of our age. The problem is related to the definition of the limits and the quality of the suppression by state and society on individual, his freedom and the components of this freedom. This study is intended to evaluate Mill's ideas on the relation between the authority on the one hand, and individual freedom and its forms on the other. While defining civilian and social freedom, Mill also focuses on the ways of limiting the suppressing structure of dominant power on individual freedom. He states that individual freedom could best be realised in democratic

*) Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü (e-posta: uodabas@atauni.edu.tr)

societies despite some dilemmas of the system. Another thought that lays the foundations of his philosophy of freedom is utilitarianism. We see Mill as a utilitarian philosopher despite his harsh criticism of Jeremy Bentham's utilitarian philosophy and the points at which he diverges from him. We can claim that the approach of Mill, who regards freedom as a means of reaching happiness rather than an end, is eudemonistic and not hedonistic. For Mill, it is the principle of not harming other persons and protecting one's self (self-protection) that could be legally allowed to limit one's individual freedom. However, Mill's thoughts about the rightness of limitations on issues directly related to individual himself are blurred.

Keywords: Freedom, Individual freedom, Democracy, Oppression of the majority, Utilitarianism.

Makale Geliş Tarihi: 26.12.2017

Makale Kabul Tarihi: 19.12.2018

I.Giriş

J.S.Mill (1806-1873)'in ilk kez 1859 yılında basılan On Liberty (Özgürlük Üstüne) adlı eseri bu alanda yazılmış en önemli eserlerden biri olarak gösterilir. Mill, eserinde özellikle sivil veya toplumsal özgürlükten bahsederken, toplum tarafından birey üzerinde meşru bir biçimde kullanılabilen iktidarın “neliğini ve sınırlarını” konu edinmektedir. Ona göre bu konu, potansiyel varlığıyla çağın pratik çekişmelerini derinden etkileyen ve çok geçmeden de kendisini geleceğin hayatî sorunu olarak kabul ettirmesi beklenen bir sorundur(Mill,2003:35). Bugün dahi özgürlük sorunu insanlığın önündeki en önemli sorunlardan biri olarak gündemde olduğuna göre, Mill'in öngörüsünün ne kadar isabetli olduğu ortadadır.

Özgürlük kavramı düşünce tarihi boyunca çok değişik anlamlarda kullanılmıştır. Sosyal ve siyasî sahadan ahlâkî sahaya, toplumsal alandan bireysel olana, hatta zaman zaman bir güç ve kapasite olarak kullanılan bu kavram, bir otoritesizlik veya tahakkümsüzlük olarak da ifade edilmiştir. Bu çalışmanın konusu özgürlük kavramını bütün yönleriyle ele almaktan ziyade, Mill'in bu kavramı nasıl değerlendirdiği ve özgürlük-otorite bağlamında bireyin durumunu ele almak, bireysel özgürlük üzerindeki baskı ve sınırlamaların neler olabildiklerini ortaya koymaktır.

Otorite ile özgürlük arasındaki ilişki, birinin varlığı diğerini tamamen yok etmese de bastırıcı bir ilişki olarak karşımıza çıkar. Özgürlük, insanın her türlü baskıdan sıyrılarak kendisini doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren hususlarda her türlü kararı alma ve bunun önündeki engellere karşı bir direnme tavrı ve hakkı olarak da değerlendirilebilmektedir. Constant'ın ifadesiyle özgürlük, kişiliğin otoriteye üstün gelmesini, ona baş eğmemesini ifade etmekte olup, otoriteden de sadece mutlak monarkın otoritesini anlamamak gerekir. Ona göre burada söz konusu olan otorite, normal devlet otoritesi değil, kişiliği ezen, özgürlükleri ortadan kaldıran otoritedir. Böyle bir otorite bir kişiden, kraldan gelebileceği gibi, azınlığı çoğunluk adına köleleştiren kitlelerden de gelebilir. Öte yandan halk kitleleri de halka dayandığını iddia eden komiteler veya parlamento çoğunluğu yoluyla insanların başına belâ kesilebilir. Çünkü kitle, kendi adına konuştuğunu ileri süren hırslı kişilerin peşinden rahatça sürüklenebilmektedir (Sarica,1993:108-109). Aynı zamanda otorite bir despotizm olarak

değerlendirilebilir ki, bu durumda özgürlük ile otorite arasında kaçınılmaz bir mücadele kendisini gösterir. Bu mücadelenin tarihin en eski dönemlerine kadar gittiğini söylemek, bu anlamda tarihi bir özgürlük mücadelesi olarak görmek hiç de abartılı olmayacaktır. Eski çağlarda bu mücadelenin halk veya halkın bazı sınıfları ile hükümet arasında olduğunu görmekteyiz. Bu bakımdan özgürlük, baştaki yöneticilerin despotik yönetimine karşı korunmayı ifade etmekteydi. Çoğu yönetimlerde yöneticiler halka karşı düşman olarak kabul edilirdi. Bunlar yetkilerini miras ya da fetihler yoluyla alan ve yönettikleri kesimin rızasına dayanmayan yönetimler olarak tek kişi, kabile ya da kastın yönetimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır(Mill,2003:35-36). Yönetilenlerde yöneticilerin üstünlüğüne karşı ne itiraz etme isteği ne de cesareti görülmezdi. Ancak bir müddet sonra yöneticinin topluluk üzerinde kullandığı iktidarına bir sınır koymak isteği hâkim olmaya başladı ki, bu sınırı koymaya çalışanların temel aldıkları kavram da özgürlük oldu. Bu mücadeleyi verenlerin özgürlükten anladıkları işte bu sınırlama olmuştur. Bu sınırlamayı gerçekleştirmeye yönelik teşebbüslerin nasıl olabileceği konusunda Mill şöyle demektedir:

“Buna iki yoldan teşebbüs edilirdi. Birincisi, siyasal haklar ve özgürlükler denen bazı dokunulmazlıkları kabul ettirmektir. Yöneticinin bu haklara müdahalesi, görevini kötüye kullandığı şeklinde yorumlanır, bu da yönetilenlerin başkaldırısını ve ayaklanmasını meşru hâle getirirdi. İkincisi ise, anayasal önlemlerin alınmasıydı. Bu sayede topluluğun ya da onu temsil eden kurumların rızasını almak, iktidarın faaliyetleri için zorunlu hâle gelirdi. Avrupa ülkelerinin çoğunda iktidar, bu sınırlama biçimlerinden birincisine az ya da çok boyun eğmek zorunda bırakılmıştı. Ne var ki, ikincisi için durum böyle değildi. Buna ulaşmak ya da kısmen olduğu yerlerde tam anlamıyla elde etmek her yerde özgürlük dostlarının temel amacı hâline geldi. İnsanlar, bir düşmanı başka bir düşmanla çarpıştırmaktan ve zorbalığına karşı bazı teminatlara sahip oldukları bir efendi tarafından yönetilmekten memnun oldukları sürece isteklerini bu noktadan öteye götürmediler”(Mill,2003:36-37).

İktidarı sınırlama faaliyetleri, çıkarları halkın çıkarları ile çelişen yöneticilere karşı bir tedbir olarak düşünülürken, halkın çıkarları ile yöneticilerin çıkarlarının aynı olması durumunda buna ihtiyaç olmayacağı zannedilmiştir. Ancak, halkın kendi yetkisini kendisine karşı sınırlandırmasına, kısıtlamasına gerek olmadığını ileri süren anlayış, halk hükümetinin henüz bir hayalden ibaret olduğu ya da uzak geçmişte var olmuş bir şey diye kitaplarda okunduğu sıralarda kabul edilebilirdi(Mill,2003:38). Günümüzde kendini gösteren demokratik cumhuriyetlerde bu sınırlamalara daha fazla ihtiyaç vardır. Çünkü halkın kendi kendini yönetmesi veya halk iktidarı gibi kavramların sorunu çözmediği anlaşılmıştır. “Kendi kendini yönetme”, bireyin kendi kendisi tarafından yönetilmesini değil, kendisi seçmiş de olsa başkası tarafından yönetilmesi anlamına gelmekteydi. Öte yandan halkın iradesi, pratik hayatta halkın sayıca en fazla olan kısmının iradesini yansıtmaktaydı. Bu durumda halkın çoğunluk olmayı başaran ya da kendisini çoğunluk kabul ettirerek iktidarı elinde bulunduran kesiminin diğer kesim üzerinde baskı uygulaması mümkündür. İşte tam da bu sebepten dolayı bu iktidar biçiminde de

sınırlamaya gidilmesi elzemdir. Hükümetin bireyler üzerindeki gücünün sınırlanması konusu, yöneticilerin topluma ya da toplum içindeki en güçlü gruba karşı düzenli olarak sorumluluk duygusu taşıyor olmaları hâlinde bile öneminden hiçbir şey kaybetmeyecektir(Mill,2003:39). Bugünlerde toplumun veya bireyin “çoğunluk baskısı”na karşı korunması gerektiği anlayışının tartışılıyor olması düşünülürse, Mill’e hak vermemek elde değildir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, Mill için özgürlüğe en uygun rejim bazı kusurlarına rağmen yine de temsilî demokrasidir.

II. Mill ve Demokrasi

Mill, birey ile özgürlük arasındaki ilişkiyi demokrasi çerçevesinde formüle etmekle ilgilenmektedir. Özgürlük teriminin anlamını geniş tutarak, çoğaltarak, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki özgürlük ayırt eder. Daha baştan Aydınlanma’dan miras alınmış bakış açısını tersyüz eder; iktidarı uygulayan halk ile iktidarın üzerinde uygulandığı insanların her zaman aynı olmadığını, dolayısıyla bireylerin iktidara ve topluma yönelik kaçınılmaz güvensizliğinin bundan kaynaklandığını belirtir (Ruby,2016:102). Öte yandan klasik liberallerin özgürlüğü, her bir kişi için, onun kendi başına bırakılmasını, müdahaleden azade olmasını ve kadın veya erkek, neyi tercih ediyorsa öyle davranabilmesini içerdiğini kabul ettikleri düşünülürse, böyle bir özgürlük anlayışının ‘negatif özgürlük’ olarak değerlendirilmesi (Heywood,2016:56-57) söz konusudur ki, Mill’in anlayışının da bu yönde olduğu unutulmamalıdır. İnsanın bireysel özgürlüğü ile, içinde yaşadığı toplumun, dolayısıyla yönetim biçiminin yakın ilişkisi olduğunu kabul eden Mill’e göre, liberal demokrasi, mevcut yönetim şekilleri içinde özgürlüğe en fazla müsait olan yönetim biçimidir. Ancak demokratik bir yönetim içinde bireyler kendi iyilerini ve çıkarlarını arama özgürlüğüne sahip olabilirler (Mill,2003:19). Toplumsal koruma altında kendini gerçekleştirmeye kavuşmuş olan her bireyin elde ettiği bu faydaya karşılık bir borç altına girmesi ve toplum halinde yaşamının bir gereği olarak o toplumdaki diğer bireylere karşı belli bir sorumluluk üstlenmesi söz konusudur(Mill,2003:141). Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi özgürlüklerin teminatı olarak görülen demokrasi, kendi içinde çok ciddi özgürlük karşıtlığına dönebilecek açmazları da taşımaktadır. Mill’e göre, tek bir sınıfın sayısal çoğunluğu oluşturduğu bir ulusta, tamamen eşitlik fikrine dayanan bir demokrasi bazı kötülüklerden arındırılamaz. Ancak, şu anda var olan demokrasilerin eşit olmadığı, egemen sınıf lehine sistematik olarak eşitsiz olduğu gerçeği bu kötülükleri çok daha ağır hale getirmektedir. Ona göre, iki çok farklı fikir genellikle demokrasi adı altında karıştırılmaktadır. Demokrasinin saf haliyle tanımı, tüm halkın yönetimi olmakla birlikte eşit derecede temsil edilen tüm halk tarafından yürütülen yönetimdir. Ancak şimdiye kadar uygulanan haliyle, demokrasi, tek başına temsil edilen halkın salt çoğunluğunun, tüm halkı yönetimidir. İlki, bütün yurttaşların eşitliği ile eş anlamlıdır; ikincisi, onunla tuhaf biçimde karıştırılan, devlette neredeyse tek başına her konuda söz hakkına sahip sayısal çoğunluğun lehine bir imtiyaz yönetimidir (Mill,2017:179-180). İşte bu husus “çoğunluk baskısı” olarak karşımıza çıkmaktadır. Mill’e göre, önceleri diğer baskılar gibi çoğunluk baskısından da korkulmaktaydı. Bunun sebebi baskının kamu yetkilileri eliyle yapıldığının düşünülmesiydi. Fakat düşünen insanlar ortaya koydular ki, toplumun bizzat kendisi kendini oluşturan bireyler üzerinde baskıya başladığında, bu baskının araçlarının

siyasetçilerin ellerindeki araçlarla sınırlı kalması söz konusu olmayacaktı. Bu durumda siyasi baskı ve zulüm çeşitlerinin çoğundan daha korkunç bir toplumsal baskı kendini gösterecektir. Bu toplumsal baskı kendini alışılmış ceza şekilleriyle göstermese de, bu şekildeki cezalarla varlığını devam ettirmese de, birey üzerinde çok daha fazla tahribat yapacak konuma gelebilir. Bu bakımdan esas olarak hakim olan fikir ve duygunun baskısından bireyi kurtarmak gereklidir (Mill,2003:39-40; 1988:7-8). Bu oldukça şiddetli bir “mahalle baskısı”na, “el alem ne der” anlayışının somutlaşmasına dönebilecek bir durumdur. Mill bu noktada Alexis de Tocqueville’in de büyük ölçüde etkisi altındadır. Tocqueville, sosyal demokrasinin gelişmesine düşmanca bir tavır içerisinde değildir. Bu gelişme kaçınılmazdır. Fakat burada bazı tehlikeli eğilimler seziyordu ki buna “çoğunluğun tahakkümü” (tiranlığı) adını vermiştir. Onun başlıca endişesi, tiranlığın daha esaslı bir türüydü: Popüler “ethos”un kişisel inançlar üzerindeki tiranlığıydı. Buradan hareketle Mill de, korkulması gereken tiranlık türünün “*vücut üzerindeki değil, zihin üzerindeki*” tiranlık olduğu konusunda Tocqueville ile hemfikirdi(Watkins,1996:183-184). Tocqueville’in Amerikan toplumu üzerindeki gözlemlerini kaleme aldığı “Amerika’da Demokrasi” adlı eseri Mill’e şunu öğretmiştir: “*Bir toplum demokrasiye yöneldiğinde siyasal sistem düzensizliğe ya da anarşiye doğru yol almaz; aksine çoğulculuk içinde karşılıklı rızaya dayalı dinamik bir ahenk ve birliktelik oluşur. Bununla birlikte, demokrasi maddi ve manevi zenginliğin ortamını oluşturmaktadır(Mill,2003:20)*. Buna rağmen bireysel özgürlüğün bazı durumlarda demokrasinin tehdidi altında olduğuna dikkat çeken Mill, demokrasinin iki şeklinden bahsetmektedir: Halkın tamamının temsil edilmesi şeklindeki iyi veya doğru demokrasi ve çoğunluğun temsil edilmesi şeklindeki kötü veya yanlış demokrasi. Birincisinin ikincisine, ikincisinin de derhal bir halk despotizmine dönüşmesi mümkündür (Başdemir, 2001:133). Bu dönüşüm demokrasilerdeki bir büyük tehlikeyi doğurur ki, o da çoğunluk baskısı ile bireyselliğin ve özgürlüğün yok edilmesidir. Esasen tehlikelerin en büyüğü, çoğunluğun, gücünü fiilen bir azınlığı bastırmak için kullanabileceği olgusu değil, demokratik fikirlerin yayılmasıyla, bunu yapmak zorunda olduklarının itiraz edilemez olduğunun düşünülmeğe başlanmasıdır(Hart,2000:74). Mill’in iyi veya doğru demokrasi anlayışı bir “elit demokrasi” olarak tanımlanabilir. Nitekim Mill’e göre, doğru bir demokrasi nispi temsil sistemine dayalı olmalı, ancak herkese niteliğine göre oy hakkı vermelidir. Örneğin kullanılan oyun, eğitim düzeyine göre belli nicelikte sayılması bir nitelikli oy anlayışını doğuracaktır. Dolayısıyla böyle bir sistemde “çoğunluk” değil, “nitelik” ön plana çıkacak ve böyle bir demokratik sistem içinde ahlâkî mükemmelliği ve erdemi yakalama imkânı daha fazla olacaktır(Mill,2003:21-22). Çünkü ona göre, “eşit oy” uygulaması ve “çoğunluk” anlayışı, yanlış veya kötü demokrasinin iki uygulamasıdır.

III. Mill ve Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Düşünce, düşünmenin elle tutulup kavranmayan, görülmeyen, fakat hissedilen ve hem toplumun hem de bütün insanlığın hayatına yön veren, gelişimini derinden etkileyen ve renklendiren, insanın en değerli bir ürünüdür(Küçük,2003:51). Bu anlamda bireyselliğin, birey özgürlüğünün olmazsa olmazları arasında yer alan düşünce ve ifade özgürlüğünün Mill açısından özel bir önemi vardır. Ona göre,

“Şayet bir teki hariç bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi farklı düşüncede olsa, nasıl bu şahsın tüm insanları susturmaya hakkı yoksa, aynı şekilde bütün insanların da bu kişiyi susturmaya hakları yoktur...Bir düşüncenin susturulması insan ırkına karşı, başka bir deyişle yaşayan nesle olduğu gibi gelecek nesillere karşı da bir haydutluktur. Bu, sadece o düşünceye katılanlara karşı değil, aynı zamanda o düşünceye katılmayanlara karşı da bir soygunculuk anlamına gelir. Şayet düşünce doğru ise, insanlar yanlış olanı doğru olan ile değiştirme imkânından mahrum edilirler. Şayet yanlış ise, o zaman da onlar hemen hemen aynı derecede büyük bir faydayı, yani gerçeğin yanlışlıkla çarpışması sonucunda daha açık ve net biçimde anlaşılmasını ve daha canlı bir etki yaratması fırsatını elden kaçırmış olurlar(Mill,2003:56-57).

İleriye sürülen bir düşüncenin doğru veya yanlış olma ihtimallerinden hareketle yola çıkan Mill, her iki durumda da bu düşüncenin yasaklanmaması veya engellenmemesi taraftarıdır. Yasaklamaya, engellemeye, diğer bir ifadeyle boğmaya kalkıştığımız düşüncenin yanlış bir düşünce olduğundan hiçbir zaman emin olamayacağımız gibi, onun doğru olabileceğini de göz ardı etmememiz gerekir. Bir otorite tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılan bir düşüncenin daha baştan doğru olmadığını iddia etmenin söz konusu otoriteye yanılmazlık niteliği yüklemek demektir. Hiçbir otorite yanılmaz olmadığı gibi, onların bütün insanlık adına davranmaya da hakları yoktur. Bu hususlara dikkat çeken Mill için, bir düşüncenin dinlenmesini, ifade edilmesini otorite yanlış bulduğu için reddetmek, otoritenin gözündeki doğruyu mutlak doğruluk kabul etmek anlamına gelecektir(Mill,2003:57). Her tartışmayı ve ifade etmeyi susturma çabalarının altında yatan yanılmazlık taslamadır ki, hiçbir otoritenin de buna hakkı olmasa gerektir. Öte yandan bir otorite olarak örneğin;

devlet bir kişinin fikirlerini veya o kişinin fikirlerini dile getirmesini yasakladığında, o kişiyi aşağılayarak haysiyetini kırmış olmaktadır. Burada, eşitlik kavramıyla da yakın bir bağlantı mevcuttur. Bir kişinin fikirlerini yasakladığımızda, aslında biz diyoruz ki, o kişi her ne kadar kendi fikirlerinin bir başka kişininki kadar(veya ondan daha) iyi olduğunu sansa da, toplum aksini düşünmektedir. Yasaklama eylemi sayesinde, toplum ve onun hükümeti, o kişinin düşünce ve inançlarının, pek çok diğer insanınki kadar iyi olmadığını söylemektedir. Yani toplum, o kişinin kendisini de işin içine katmak suretiyle, onun fikirlerinin değerli olmadığını söylemiş olmaktadır. Yani o, toplumun eşit bir üyesi olarak muamele edilmeye layık görülmemektedir(Schauer,2002:90).

Doğruluğundan veya yanlışlığından kesin olarak emin olmadığımız bir düşüncenin yasaklanması veya başkalarına kabul ettirilmesi hiç kimsenin hakkı da görevi de değildir. Eyleme geçirmek için bir düşüncenin doğru olduğunu varsaymamızı haklı kılan esas şart, başkalarının bizim fikrimizin aksini söyleme ve onun yanlışlığını ispat etme hususlarında tam özgürlüğe sahip bulunmalarıdır(Mill,2003:60). Düşünce özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün insanın bütün mutluluklarına kaynaklık eden fikri mutluluk için zorunlu olduğunu belirten Mill, bu hususu dayandırdığı sebepleri ise şöyle ifade eder:

Birincisi; herhangi bir düşünce susmaya mahkûm edilse bile; bu düşünce, bizim kesin olarak bilebileceğimiz şeylere rağmen, doğru olabilir. Bunu kabul etmemek yanılmaz olduğumuzu zannettir.

İkincisi; susturulan düşünce yanlış dahi olsa, bunda hakikatin bir kısmının bulunması mümkündür. Nitekim, pek çok defa böyle olmuştur. Yani, herhangi bir konuda çoğunluğun paylaştığı düşünce veya üstün gelen düşünce nadiren hakikatin tamamı olabilir. O hâlde, hakikatin geriye kalan kısmının tamamlanması ihtimali ancak karşıt düşüncelerin çarpışması yoluyla gerçekleşir.

Üçüncüsü; doğruluğu inkâr edilemez kabul edilen düşünce yalnız doğru değil, aynı zamanda gerçeğin bütünü bile olsa, o düşünceye kuvvetle ve ciddi olarak itiraz edilmesine katlanılması gerekir. Hatta bu düşünceye bilfiil itiraz edilmelidir. Aksi hâlde, onu değişmez bir hakikat diye anlayanların çoğu, gerçek sebeplerini pek az anlayarak o düşünceye bir peşin hüküm tarzında inanır.

Dördüncüsü; asıl doktrinin kendi anlamını kaybetmesi, zayıflaması ve insan karakteri ile hareket tarzı üzerindeki hayatî etkisini yitirme tehlikesidir. Dogma bütünüyle etkisiz, gereksiz yer işgal eden; fakat herhangi hakiki ve yürekten duyulan bir kanaatin akıl veya kişisel tecrübe yolunda açığa çıkmasını yasaklayan, sadece görünüşte bir kabul hâlini alır(Mill,2003:107-108; 1998:100-101).

Ancak, Mill'in düşünce özgürlüğünü temellendirmek ve savunmak için ortaya koyduğu argümanları zayıflatan bazı unsurlara da rastlamaktayız. Arblaster'in da belirttiği gibi, Mill'in tabii ve sosyal bilimlerde mutlak ve kesin sonuçlara varılabileceği yolundaki pozitivist bilim anlayışını paylaşması, onun düşünce ve tartışma özgürlüğünü savunurken ortaya koyduğu donelerin inandırıcılığını azaltmaktadır(Yayla,2000b:182).

Mill'in düşünce ve ifade özgürlüğünü değerlendirirken dikkat çektiği bir husus da tartışma özgürlüğüdür. Mill'e göre bir düşüncenin ifade ediliş tarzı, bu düşünce doğru ve kabul gören bir düşünce dahi olsa, pek çirkin olabilir ve gerçekten şiddetli bir şekilde aşağılanmaya maruz kalabilir. Bu temelde bir tartışma adabını ve usulünü gerekli kılmaktadır. O bu konuda şöyle demektedir:

“Hakaret, acı söz, kişiliği ön plâna çıkarmak ve benzerleri gibi haddi aşan tartışmaların her iki taraf için de aynı şekilde yasak edilmesi teklif edilseydi, o zaman bu silahlara kötü gözle bakmayı daha hoş karşılayabilirdik. Fakat, onların yalnız hâkim olan fikre karşı kullanılmalarının sınırlandırılması isteniyor. Onların, azınlıkta olan fikre karşı ise, hem kamuoyu tarafından onaylanmadan kullanılmaları mümkün kılınmakta hem de bunları kullanan kimseye, namuslu ve himmet erbabından oldukları, dolayısıyla da kızmakta haklı görülmeleri gibi övgüler kazandırmaları da mümkün olabilmektedir...Bir tartışmacı tarafından bu türden işlenebilecek en kötü suç, muhalif fikri tutanlara fena

ve ahlâksız adamlar damgasını yapıştırmaktır. Halk tarafından tutulmayan herhangi bir fikri savunular bu çeşit iftiraya maruzdurlar. Çünkü bunlar genellikle az sayıda ve güçsüzdürler(Mill,2003:109-110).

O halde yapılması gereken, bir fikrî tartışmada gösteriş, bağnazlık ve hoşgörüsüzlük gösteren, daha da vahimi karşı tarafın şahsiyetine yönelik hakaretlerde bulunun her kim olursa olsun kınanmalı, insanlık adına mahkûm edilmelidir. Ancak kendisi hangi düşüncede bulunursa bulunsun, fikrî hasımları ve onların düşünceleri aleyhlerindeki hiçbir şeyi abartmadan, onların lehindeki hiçbir şeyi saklamadan dikkate alan ve yalnızca doğruyu söyleme erdemi gösteren her bireye de, lâıyk olduğu şeref verilmelidir(Mill,2003:111).

IV. Mill ve Faydacılık

Faydacı(yararçı) ekolün muhakkak ki en önemli düşünürü J.S.Mill'dir. Jeremy Bentham ve babası James Mill'in faydacılık hakkındaki düşüncelerinin büyük ölçüde etkisi altında olan Mill, Utilitarianizm (Faydacılık) adlı eserinin daha ilk sayfalarında bu sistemle meşgul olan faydacı yazarların hemen hepsinin fayda kelimesini hazza tamamıyla zıt bir şey değil, fakat ıstıraptan uzak, kendiliğinden haz olarak anladıklarından bahseder(Mill,1965:9). "iyi düzen en fazla insanın en fazla mutluluğunu sağlayan düzendir" şeklindeki Bentham'cı anlayışı benimsemesine rağmen, o, her şeyden önce amacın mutluluğu artırmak olmadığını, mevcut mutsuzluğu ortadan kaldırmak ya da en azından mutsuzluğun azaltılmasını sağlamak olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu anlayışla da negatif özgürlük anlayışında olduğu gibi, Bentham'ın pozitif yararlılığına *negatif yararlılığa* dönüştürmüştür (Cevizci,2014:82). Mill'in bununla da kalmayıp bireysrl mutluluğu sosyal mutluluğa bağlayacak, en yüksek sayıda insanın en büyük mutluluğunun önündeki engelleri kaldıracak bir *özgürlük felsefesi* ortaya koyma gayreti içinde olduğunu da görmekteyiz (Cevizci,2014:82-83). O, özellikle haz anlayışında Bentham'dan ayrılmaktadır. Bentham'ın hazlar arasında nitelik farklarından bahsetmeyip tamamen nicelik farklılıklarına yönelmesi Mill tarafından kabul görmemiştir. Ona göre hazlar nitelik farklılıklarına göre de sınıflandırılabilir ve asıl olan da budur(Yayla, 2000a:78). Hemen her şeyin değeri incelenirken nicelik kadar nitelik de göz önünde tutulduğu halde hazların değeri takdir olunurken yalnız niceliğe bakılması saçma olur(Mill,1965:13). Yüksek hazlar adını verdiği entelektüel hazlara, duygu yaşantılarına, kısaca manevî hazlara daha yüksek bir değer biçen Mill, iyi bir hayatın manevî hazların hâkim olduğu bir hayat olduğunu her fırsatta belirtecek ve savunacaktır (Cevizci,2014:82).Bu bakımdan insanı mutluluğa götürenin nitelik farklılığına dayanan manevî hazlar olduğunu belirten Mill'e göre;

"Fayda yahut en büyük saadet ilkesini ahlâkın temeli olarak kabul eden görüş, hareketlerimizi, bize vermekte oldukları saadet nispetinde iyi sayar. Saadet'in zıttı olan şeyleri getirdikleri nispette fena görür. Saadetten haz, yahut ıstırapın yokluğu kasdolunur. Saadetsizlik kelimesiyle ıstırap, veya saadetin yokluğu anlaşılır(...) Yalnız haz, ıstırapın yokluğu, arzuya değer biricik gayedir. Bu arzuya değer gayeler (ki diğer sistemlerde olduğu kadar faydacılıkta da birden fazladır) onlarda bulunan haz dolayısıyla,

yahut hazzı arttırmak suretiyle, yahut da ıstırap doğmasına engel olacak araç olmak bakımından arzuya lâyıktırlar”(Mill,1965:10-11).

“Bazı çeşit hazların diğerlerinden daha kıymetli, daha arzuya değer oldukları keyfiyetini tanımak faydacılık ilkesiyle pek güzel bir şekilde uzlaştırılabilir. Diğer bütün şeylerin değeri incelirken nicelik kadar nitelik de göz önünde tutulduğu halde hazların kıymeti takdir olunurken yalnız niceliğe bakılması saçma olur”(Mill,1965:12-13).

Hazlar arasında niteliksel bir ayırım yapan Mill, yüksek yetenekli insanların yüksek hazlar peşinde koşmasını bu esnada daha fazla ıstırap çekmelerine rağmen bu düşüncelerinden vaz geçmeyeceklerini belirtir. O diyor ki:

“Halinden memnun bir domuz olmaktansa, halinden memnun olmıyan bir insan olmak, bahtiyar bir budala olmaktansa muztarip bir Sokrates olmak daha iyidir. Eğer budala ve domuz başka fikirde iseler bu onların ancak meselenin bir tarafını bilmelerindedir”(Mill,1965:15).

Mill'in bu düşüncelerinden hareketle onun faydayı ahlâkın temel ölçütü saydığını söyleyebiliriz. O, entelektüel, zihinsel, ahlaki, estetik dediği hazların sağladığı mutluluğu, bedensel ya da aşağı hazların sağladığı mutluluktan daha üstün görmektedir(Aydoğan,2018:87). Çünkü ona göre yaşamın amacı fayda değil, “insan haysiyeti”dir, insanın saadetidir. Zira eğer saadet (mutluluk) insanlar tarafından elde edilemeyecek bir şey olsaydı ona erişmek ahlâkın yahut herhangi akla dayanan bir hareketin gayesi olamazdı. Bu durumda dahi faydacılıkla ilgili olarak şu söylenebilir. Faydacılık eskiden beri yalnız mutluluğun peşinden gitmeyi değil, mutsuzluktan korunmayı da içermektedir (Mill,1965:19-20). Bentham ve James Mill'in insan yaşamının son gayesi olarak haz peşinde koşmayı ve elem verici şeylerden kaçmayı kabul etmelerinin aksine Mill için bu gaye manevî haz veren ahlâkî erdemlerdir. Erdem kavramı Mill'de yarar kavramının önüne geçmekte olup, ahlâkî sorumluluk kavramı da bireyin fayda beklentisiyle değil, birey vicdanını tatmin edecek olan ahlâkî amaçlarla açıklanmaktadır(Mill,2003:11-12). Kısaca Bentham'da gördüğümüz hedonizm, Mill'de yerini eudaimonizm'e bırakmaktadır diyebiliriz. Bir taraftan genel felsefesine uygun olarak özgürlüğü fayda zemininde savunmaya çalıştığını söyleyebileceğimiz Mill'in, aynı zamanda herhangi bir faydacı mülahazadan uzak olarak özgürlük savunması yaptığını da söylemek yerinde olacaktır(Yayla,2000a:80).

V. Mill ve Eylem Özgürlüğü

Mill'e göre düşünceye tanınan özgürlüğün aynı derecede eyleme de tanınması kabul edilebilir değildir. Hatta, eğer dile getirilen bir düşünce, bir suçu teşvik ediyorsa, bir suça yönlendiriyorsa, dile getirildikleri durum ve şartlara göre, pekala yasaklanmaları da mümkündür(Mill,2003:113). Meşru görülebilir bir amacın dışında, başkalarına zarar veren eylemler hangi türden olursa olsun, bunları benimsemeyen insanlar tarafından reddedilebileceği gibi, fiili müdahale yoluyla denetim altına da alınabilir. Bu anlamda bireysel özgürlüğe getirilen kısıtlama, bireyin başkasına zarar vermemesi adına normal

karşılanmalıdır. *Bununla birlikte, kişi, başkalarının işlerine müdahale etmez ve sadece kendisini ilgilendiren konularda kendi düşündüğü ve istediği gibi davranırsa; düşünce özgürlüğünü zorunlu kılan nedenlerin, bu düşünceleri, yarar ve zararı kendisine ait olmak üzere, engellenmeksizin hayata geçirme özgürlüğünü de gerektirdiğini kabul etmek gerekir*(Mill,2003:114; 1988:107). Mill'in bu noktada pozisyonu, bireyin özgürlüğüne yalnızca en asgari sınırlamaların getirilebileceğini (başkasına zarar vermediği müddetçe sınırlama getirilemeyeceği) bunun da ancak 'başkalarına zarar verilmesi'ni önlemek için olabileceğini kabul etmesi nedeniyle liberteryendir(Heywood,2016:52). İnsanlar kemal bulmadıkları müddetçe nasıl ki farklı fikirlerin varlığı onun gelişmesi için bir gereklilik ifade ediyorsa, aynı şekilde farklı eylem tarzlarını, yani farklı yaşam tarzlarını da normal karşılamak gerekir. Burada da esas olan başkalarına zarar vermemek, onların yaşam tarzlarına da karışmamaktır. *Kişi, kendi düşünce ve yeteneğinin gerektirdiği gibi değil de, başkalarının arzusu istikametinde davranmaya zorlanırsa, hem bireysel hem de toplumsal ilerlemenin en temel dinamiği devre dışı bırakılmış olur*(Mill,2003:114-115). Mill'e göre toplumsal ve ahlâkî reformcuların bireyin özgürce hareket yeteneğini dikkate almamalarının yanı sıra, bu bireysel özgürlüğü kendilerinin gerçekleştirmek istedikleri toplum yapısı için bir zorlaştırıcı faktör görmeleri söz konusudur. Bu hususu Mill, Wilhelm Von Humboldt'tan yaptığı bir alıntıyla destekler:

"İnsanın amacı, bütün gücüyle tutarlı ve bütünlük arz eden bir varlık olmaya doğru gelişmesidir". Bu nedenle, "her insanın, özellikle de diğerlerini etkileme olanların, bütün gayretleri ile yönelecekleri ve asla göz ardı etmemeleri gereken hedef, güç ve gelişmenin bireyselliğidir". Bunun da iki temel şartı "özgürlük ve çeşitli durumların" varlığı olup, bunların bir araya gelmesinden, "bireysel güç ve çok yönlü farklılıklar" ortaya çıkarak, "özgürlük" diyebileceğimiz durum oluşur(Mill,2003:115-116).

İnsanın eylem ve düşüncelerinde kendi özgür dünyasının ilkelerine ve yeteneklerine dayanması bireysel özgürlüğü için elzemdir. Bireyi harekete geçiren sebepler onun düşünce ve arzularından kaynaklanmalıdır. Aksi durumda, *kendi yaşamsal tercihlerini yakın çevresine veya başkalarının isteğine göre belirleyen kimsenin, maymun gibi, taklit yeteneğinden başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Kendi gidişatını kendisi belirleyen kimse bütün yeteneklerini kullanır*(Mill,2003:117;1988:112). Nitekim, *arzu ve yönelimleri kendisine ait olmayan birinin de kendisine ait bir karakteri olamaz*(Mill,2003:120). İnsanın düşünce ve eylemlerini, kısaca insan doğasını sınırlamaya çalışmak, bunu da başkaları hoşlanmıyor diye yapmaya çalışmak sadece bir tek şeyi geliştirir: İnsanda sınırlamaya karşı olan direnci. Böyle bir sınırlandırmaya boyun eğmek ise insan doğasını bütünüyle uyuşturacak ve köreltecektir. Bu bakımdan, bireysel özgürlüğe dayalı kişilik gelişimi ve korunması her türlü baskıya karşı bir direnç sağlayacaktır. Çünkü, *istibdadın olduğu yerde bile kişiliğin korunması mümkün olmuş ise çok kötü sonuçlar meydana gelmemiştir. Bireyi çökerten, ezen her şey istibdattır. İster Tanrının iradesini yerine getirmekten bahsedilsin, isterse insanların emirlerinden. İkisi de aynı kapıya çıkar*(Mill,2003:124-125).

VI. Otoritenin Sınırları

Bireyin yalnızca kendini ilgilendiren konularda özgürlüğünü mutlak gören, başkalarına veya içinde yaşadığı topluma zarar verecek tarzdaki düşünce ve davranışlarının sınırlanması gerektiğini belirten Mill'in, toplumun birey üzerindeki otoritesinin de sınırlarını ortaya koymaya çalıştığını görmekteyiz. Ancak şurası göz ardı edilmemelidir ki,

“Eylemlerini düşünme ve rasyonel olarak gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olması için insanın yalnız başına ıssız bir adada yaşaması gerekmez. Çünkü, özgürlük ve sorumluluk hâllerinin, hiç kimseyle ilişki kurmaksızın, türünün diğer bireylerinden bütünüyle soyutlanmış bir şekilde yaşayan bir insan açısından herhangi bir anlamı ve önemi yoktur. Tek başına, sıradan bir canlı gibi yaşayan bir insanın eylemlerini değer alanına taşımanın ve onları toplum açısından değerlendirmenin de bir anlamı yoktur. Eylem, ötekiyle birlikte, bir toplum içerisinde değerli ve önemlidir”(Can,2005:170).

Mill'e göre, içinde yaşadığımız zamanda özel yaşam üzerinde fiilen yapılmakta olan ciddi özgürlük gaspları vardır. Kamunun yasalar yoluyla sadece yanlış saydığı her şeyi değil, aynı zamanda, yanlış saydığı şeye el uzatabilmek için zararsız olduğunu kabul ettiği bir çok şeyi de yasaklama konusunda sınırsız bir hakkı olduğunu iddia eden düşünceler ortaya konmaktadır(Mill,2003:161) Böyle sınırsız bir kısıtlamanın kabul edilmesi mümkün değildir. O halde bu sınırlamaların da bir sınırı olmalıdır. Toplumun birey ile olan zorlama ve kontrol tarzındaki ilişkisi, diğer bir ifadeyle otoritenin birey özgürlüğünü sınırlamasını temel bir ilkeye bağlayan Mill için bu ilke, hem maddî güç tarzındaki yasal cezalar için hem de kamuoyunun manevî baskısı şeklindeki sınırlama araçları için geçerli bir ilkedir.

“Bu ilke, insanların bireysel ya da toplu olarak aralarından herhangi birinin hareket serbestliğine müdahalesine cevaz veren biricik gerekçenin, ancak ‘nefsi koruma’ gerekçesi olacağı ilkesidir. Medenî bir topluluğun her hangi bir üyesi üzerinde, onun arzusuna rağmen, gücün haklı olarak kullanılabilceği tek yer başkalarına gelecek zararı önleme noktasının olduğu yerdir(Mill,2003:47).

Bu ilkenin dışında, bireye, maddî ya da manevî bir müdahale kendi hayrına bile olsa, Mill tarafından haklı ve yeterli bir gerekçe görülmemektedir. Çünkü hiçbir kimse, bir şeyi yapmaya veya bir şeye katlanmaya, sırf böyle yapması onun kendi hayrına diye, onu mutlu kılacaktır diye, hele de böyle yapması başkalarının düşüncelerine göre akıllıca olacaktır diye mecbur edilemez. Bu hiçbir şekilde haklı değildir(Mill,2003:47). Ancak birine zarar vermek ne demektir? diye sorduğumuzda cevap şudur:

“...birine zarar vermek onun özgürlüğünü engellemek demektir. Birinin özgürlüğünü (a) bağımsız olmasını önleyerek veya (b) ona amaç değil araç gibi davranarak engelleriz... (Öte yandan) zarar vermek, bir kişinin kendi kurallarına göre yaşamasını, bağımsız ve sorumlu bir insan

olmasını engellemekle ilgili bir şeydir. Buradan da açıkça, paternalizmin kendi içinde çelişkili bir şey olduğu ve bireylerin özgürlüklerinden feragat etme serbestileri bulunmadığı sonucu çıkmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında, Mill'in ki basit bir ilkedir. Ama bu ilkeyi açıklamak o kadar basit değildir” (Capaldi, 2011:291).

Anlaşılabileceği üzere, ileriye sürülen söz konusu düşünceler, bireye müdahalenin hiçbir haklı, hiçbir meşru zemini yoktur, anlamına gelmemektedir. Ancak, bireye müdahalenin meşru olması için, onun yapmaması istenilen davranışının bir başkasına mutlak surette zarar verecek nitelikte olması gerekir. Kendisini ilgilendiren kısmında davranışlarında özgür olması birey için mutlak bir haktır, fakat davranışının başkalarını ilgilendiren kısmı söz konusu olduğunda ise, topluma karşı sorumlu olması kaçınılmazdır. Şu hususu da belirtmek gerekir ki, bu ilke çocuklara veya iyiyi kötünden ayırt edebilme çağına (temyiz çağına) ulaşmamış kimselere uygulanacak bir ilke değildir. Bu durumda olanların kendi eylemlerine karşı da korunmaları gerekecektir. Hatta, bir ırkın daha ergenlik çağına gelmemiş, medenileşmemiş sayılabileceği o geri toplum hallerini de bu ilkenin dışında tutmalıdır (Mill, 2003:47-48). Mill'in,

“Kendiliğinden gerçekleşen ilerlemenin yolu üzerinde dikili duran güçlükler o kadar büyüktür ki, onları yenme çarelerini beğendiğimiz gibi seçmemiz nadir olarak mümkün olur. Bu bakımdan içi reform ruhu ile dolu bir liderin, muhtemelen başka türlü varılamayacak olan, bir amaca ulaştırarak her tür çareyi kullanması meşrudur. Medenî olmayan toplumları idarede istibdat meşru bir hükümet tarzıdır. Yeter ki amaç onların ıslahı olsun ve kullanılan araçlar bu amaçla kullanılmış olsun. Bir prensip olarak özgürlüğün, insanların serbest ve eşit tartışma ile düzelebilir hâle gelmelerinden önceki herhangi bir durumda uygulanmasına imkân yoktur” (Mill, 2003:48).

şeklindeki düşüncelerinin, onun genel felsefesi ve özgürlük anlayışı ile bir çelişki oluşturduğu da hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Günümüz çerçevesinden bakıldığında, “paternalizm” olarak adlandırılıp eleştirilebilecek bu yaklaşımın temelinde, özgürlüğün ancak kendi kendini yönetebilme yeteneğine sahip olanlarca kullanılabilmesi, özgürlüğün bunlara mahsus olduğu anlayışı yatmaktadır (Silier, 2014:410). Böyle bir yaklaşımın, özellikle toplumlar söz konusu olduğunda doğurduğu olumsuzluklar, insanlığın acı tecrübelerinde saklıdır.

VII. Sonuç

Yukarıdaki açıklamalar ışığında Mill'in düşüncesinde özgürlük-otorite ilişkisinin nasıl değerlendirildiğine ve bu bağlamda bireyin durumuna kısaca bakarsak;

Özgürlükten bireysel özgürlüğü anlayan Mill için bu, negatif bir özgürlüktür. Bireyin kendi dışından gelen bir zorlamaya uğramadan arzu ettiklerini yapabilme özgürlüğü olarak değerlendirilen negatif özgürlük düşüncesi, bireye özel bir yaşam alanı sunmaktadır. Bu yaşam alanına ne kadar az dış müdahale varsa, birey de o kadar özgürdür. Mill'in en fazla önem verdiği özgürlük alanlarından biri olan düşünce

özgürlüğü ile ifade ve tartışma özgürlüğü, insanlığın bütün mutluluklarına kaynaklık eden fikrî mutluluk için zorunludur ve bu zorunluluk şu sebeplere dayanır:

1-Herhangi bir fikrin ifade edilmesi susturulmamalıdır. Çünkü bu fikir de bizim kesin olarak bildiklerimize rağmen doğru olabilir. Bunu kabul etmemek yanılmazlık taslamak olur ki, kabulü mümkün değildir.

2-İfade edilmesi engellenen, susturulan fikir yanlış dahi olsa bu hususun mutlakiyet taşıması söz konusu edilemez. Nice yanlış denilen fikirler arasında hakikatin, nice hakikat diye değerlendirilen fikirler arasında yanlışlıkların bulunması mümkün olduğuna göre, hakikatin kalan kısmının tamamlanması için de karşıt fikirlere ihtiyaç vardır.

3-Doğruluğu apaçık belli olan bir fikir bizzat hakikatin kendisi bile olsa, bu düşünceye itiraz edilebilmelidir, ettirilmelidir. Bu yapılmazsa söz konusu fikrin hakikat olmasındaki sebepler bilinmemiş olur ki, bu fikre inananların inanma gerekçeleri temellendirilmemiş, bir peşin hüküm olarak değerlendirilmiş olur.

4-Doktrinin kendi anlamını yitirmesi, insan üzerindeki etkisini kaybetmesi söz konusu olur ki, bu da dogmanın bütünüyle etkisizleşmesine yol açar. Akıl veya şahsi tecrübe ile fikrin gelişmesi engellenmiş olur(Mill,2003:107-108).

Bu bakımdan, ifade ve tartışma özgürlüğü sadece bu özgürlüğü savunanlara değil, karşı çıkanlara da gerekli bir özgürlüktür.

Tartışma özgürlüğü belli usuller çerçevesinde olmalı, kimsenin birbirine hakaret veya aşağılamasına müsaade edilmemelidir. Toplumda genel kabul gören bir fikrin savunucuları, arkalarına toplum desteğini de alarak, karşıt fikirde olanlara karşı söz veya davranış boyutuyla baskılama hakkını kendilerinde görmemelidir.

Düşünce ve ifade özgürlüğünün en iyi şekilde gerçekleşeceği idare tarzı Temsilî Demokrasi'dir. Ancak burada da çoğunluğu elde edenlerin, azınlık üzerinde baskısına meydan verilmemelidir. Çoğunluk baskısı her türlü fikrî gelişmeyi önleyici niteliktedir. Bu bakımdan Mill, doğru veya yanlış (iyi ve kötü) demokrasi ayırımına gitmektedir.

Bireye veya topluma zarar verecek nitelikteki fikirlerin ifadesinde ve ifade şeklinde bir takım kısıtlamalara gidilebilir ki, bu gerek bireyin gerekse toplumun yararınaadır.

Birey, başkasının çıkarını ilgilendirmedığı sürece, kendi eylemlerinden dolayı topluma karşı sorumlu değildir. Başkaları bireye öğüt verebilir, uyarılarda bulunabilir, onu ikna etmek için çaba sarf edebilirler(Mill,2003:169). Hatta, kendi çıkarları için bireyden uzaklaşmayı tercih edebilirler, ama daha fazlası değil. Hele şiddete asla başvurmamalıdır. Nitekim bir kişinin işlerine, başkalarının hakkını korumak için yapılan müdahaleler dışında müdahale etmemenin sebebi, özgürlüğüne saygı düşüncesidir(Mill,2003:181).

Birey, ancak başkalarının çıkarları açısından zararlı olan eylemlerden dolayı sorumludur. Burada toplum kendini korumak için bireye karşı gerek toplumsal, gerekse yasal ceza verilmesi yoluna gidebilir. Ancak başkalarının çıkarlarına zarar verme meşru ve yasal olmayan yollardan gerçekleşirse toplumun müdahalesi zorunluluk taşır. Birey

pek çok durumlarda meşru bir amaç izlerken zorunlu olarak ve bu sebeple meşru olarak başkalarının acısına veya zararına neden olabilir(Mill,2003:170).

Özgürlük bireyin kendisiyle ilgili arzu ettiği bir eylemi yapması olarak değerlendirildiğinde, arzu etmediği bir eylemin gerçekleşmesine doğru yönelmesi durumunda engellenmesi, özgürlüğe müdahale olarak değerlendirilemez(Mill,2003:173). Bu, bireyin arzu etmediği bir eylemden dolayı zarar görmesini engellemeye yönelik olduğundan bireyin yararınadır.

Bireyin eylemleri başkalarına zarar verme ve nefsi koruma dışında, kendisine ait eylemler olarak, kısıtlanmamalıdır. Ancak, bir toplum içinde yaşayan ve yaşadığı topluma karşı sorumlulukları olan bireyin, yalnızca kendini ilgilendiren eylem alanını belirlemek oldukça güçtür. Örneğin sarhoşluk, yasal hüküm koymak yoluyla müdahaleye elverişli bir konu olarak görülmeyebilir. Fakat sarhoşluk bir kişiyi başkalarına kötülük yapmaya tahrik ediyorsa, o kişinin isteyerek sarhoş olması başkalarına karşı işlenmiş bir suçtur(Mill,2003:174-175). Bir kimse sarhoş olduğu zaman ne yaptığını bilmez derler, ama o kimse sarhoş olduğu zaman ne yaptığını bilmeyeceğini önceden bilmektedir.

Özgürlük ilkesi, bir kişinin “özgür olmamakta özgür olma”sını gerektiremez. Bir kişinin kendi özgürlüğünü başkasına devretmesine izin vermek özgürlük değildir(Mill,2003:182). Buradan hareketle özgürlüklerin teminatı olması gereken devletin, kendisini ortadan kaldırma özgürlüğünün de teminatı olması beklenebilir mi? Ayrıca devlet, her bireyin kendine ait olan şeylerde özgürlüğüne saygı göstermekle beraber, bir kişinin başkaları üzerindeki iktidarını nasıl kullandığını dikkatli bir şekilde kontrol etmekle de yükümlüdür(Mill,2003:184).

Bentham’ın faydacılık anlayışını sık sık tenkit etmesine rağmen utilitarianist bir düşünür olarak değerlendirilen Mill’in, yer yer hedonizmin delillerine başvursa da eudaimonist bir ahlâk görüşünü benimsediğini söyleyebiliriz. Hazların niceliksel değil niteliksel ayrımını esas alan Mill, maddî özgürlüklerin sınırlılığına karşın manevî özgürlüklerin sınırsız oluşundan bahseder.

Özgürlük-otorite bağlamında bireyin durumunu ele aldığımız bu çalışmada ortaya konulan Mill’in özgürlük anlayışının bazı farklı değerlendirmelere rağmen hala önemini muhafaza ettiğini söylemek mümkündür. Acı olan taraf Mill’in 1859 yılında ilk baskısı yapılan *On Liberty*(Özgürlük Üstüne) adlı eserinde tespit ettiği birçok hususun, bu gün dahi tartışılıyor olmasıdır. İnsanlık bireysel ve toplumsal özgürlüğün önündeki engelleri kaldırabildiği oranda mutluluğa erişecek, daha iyi yaşanabilir bir dünyanın kapısını açacaktır.

Kaynaklar

- Aydoğan, E. (2018), Hoşgörünün Liberal Yorumu: John Stuart Mill, *Kaygı*, (30), 83-91.
- Başdemir, H.Y. (2003), *Bireysel Hürriyet Düşüncesi ve John Stuart Mill*, B.B.Özipek içinde, *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti*(s.107-138), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.

- Can, N. (2005), *Özgür Birey Sınırlı Devlet*, Ankara: Hece Yayınları.
- Capaldi, N. (2011) *John Stuart Mill* (çev.İ.Hakkı Yılmaz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cevizci, A. (2014), *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları
- Hart, H.L.A. (2000), *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak* (çev. E.Öz), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Heywood, A. (2016), *Siyasî İdeolojiler* (çev. Levent Köker), Ankara: BB101 Yayınları.
- Mill, J.S. (2003) *Hürriyet Üstüne* (çev. M.Osman Dostel, sad.Ömer Çaha), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Mill, J.S. (1965), *Faydacılık* (çev. Ş.N. Coşkunlar), İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Mill, J.S. (1988) *Hürriyet* (çev. M.Osman Dostel), Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Mill, J.S. (2017) *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* (çev. Özgüç Orhan), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ruby, C. (2016) *Siyaset Felsefesine Giriş* (çev. A.Ufuk Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıca, M. (1993), *100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Schauer, F. (2002), *İfade Özgürlüğü* (çev. M.B.Seçilmişoğlu), Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Silier, Y. (2014), *John Stuart Mill*, A.Tunçel-K.Gülenç içinde, *Siyaset Felsefesi Tarihi*(s.406-424), Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Tocqueville,A. (1994) *Amerika'da Demokrasi* (çev.İ.Sezal-F.Dilber), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Watkins, J.W.N. (1996), *John Stuart Mill ve Bireyin Özgürlüğü*, A.A.Ural içinde David Thomson *Siyasi Düşünce Tarihi* (s.182-198), Ankara: Şule Yayınları.
- Yayla, A. (2000a) *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2000b) *Liberal Bakışlar*, Ankara: Liberte Yayınları.